

UKOTVENÍ V POHYBU: REFLEXIVNÍ IDENTITA MLADÝCH DOBROVOLNÍKŮ*

Ondřej Hrubeš

Fakulta humanitních studií UK Praha

Fixed in Motion: Reflexive Identity of Young Volunteers

Abstract: This paper combines the framework of collective and reflexive volunteering with emerging adulthood theory in order to investigate volunteer work in communities as a source of reflexive identity. In the theoretical part, it looks into the concept of identity from the reflexive modernization perspective, volunteer communities, and emerging adulthood. The empirical part is based on qualitative biographical research with an emphasis on the position of sociological romanticism. It analyzes six biographical interviews with young adult volunteers and with one focus group that four of them were involved in. The outcomes indicate that volunteers in the age of emerging adulthood incline to communities and to shared identity, no matter how their life situation pushes them to reflexive behavioural patterns. After reviewing their life course as a set of important milestones, they interpret their volunteer and community experience as a biographically passing but indispensable chapter in life. This experience persists in their personal identity in the sense of a fixed point that can help them choose their next path in life.

Keywords: *volunteering; youth; reflexive modernization; identity; biographical research*

* Článek vznikl díky podpoře projektů SVV 260734 a COOP 207 017 a jeho výstupy jsou součástí výzkumu disertační práce autora s názvem *Dobrovolnictví v kontextu vynořující se dospělosti*.

Formování identity dospívajících dospělých v kontextu dobrovolnických komunit

Dojem „neustále se zrychlujícího světa“ získává v posledních letech čím dál realističtější kontury. Dočasnost, adaptace a pochybnosti se stávají běžnou součástí životní cesty a procesu formování identity moderního člověka. Člověka, který v tekuté realitě plně pohybu a nejistot pátrá po společenstvích, kam náležet, kde se ukotvit a zajistit si ontologickou jistotu (Bauman 2020: 229). Potřeba hledat smysluplný životní směr v taktu vrtkavém universu bývá umocněna ve věku tzv. vynořující se dospělosti,¹ kde se vypořádání s nestabilitou a vlastní identitou stává klíčovým tématem pro přechod z adolescence do ukotvenější dospělosti (Arnett 2014: 8).

Dospívající dospělí se při formování identity v současném světě potýkají s pocity nestability, nejistoty, vykořenění, úzkosti a reflektivního zpochybňování neustále se měnící reality. Přijmout za vlastní (byť jen dočasně) určitou sdílenou identitu v dobrovolnických komunitách nese slibný potenciál tyto negativní aspekty zmírnit, či je úplně eliminovat. Forma kolektivní identity, která je obzvláště silná v dobrovolnických komunitách, může v této nesnadné situaci sehrát důležitou úlohu: poskytnout oporu při různých epizodách tranziace v životě dospívajícího dospělého jedince, zvýšit jeho schopnost reagovat na stresové situace a zkvalitňovat mezilidské vazby (Gray – Stevenson 2019). Komunity se společenským přesahem a možností seberealizace, jejichž zářným příkladem jsou komunity vznikající kolem dobrovolnických aktivit, přinášejí mimo to svým účastníkům i silný pocit smyslu.

Prostředí dobrovolnických komunit zřejmě může mladému člověku poskytnout výbavu, jak se zmíněnou anomii reflexivní modernizace lépe pracovat a využívat komunity coby jednoho z prostředků prozkoumávání své formující se identity. Využil jsem proto perspektivu dvojice výzkumníků Lesley Hustinx a Frans Lammertyn, kteří na teorii reflexivní modernizace vystavěli typologii kolektivního a reflexivního dobrovolnictví (Hustinx – Lammertyn 2003: 181–182). Představitelem prvního ideálu je jedinec se silným vztahem

¹ V práci pojmově rozlišuji označení životní etapy (vynořující se dospělost) a jejich aktérů (dospívající dospělí). Zatímco vynořující se dospělost je v české odborné literatuře již respektovaná a využívaná kategorie (Lacinová – Ježek – Macek 2016: 75), na použití pojmu vynořující se dospělí narazíme pouze velmi ojediněle (a většinou s uvozovkami). Označení mladí dospělí zase může svědět k výkladu, že se jedná o jedince, kterým sice není cca 50–60 let, ale již završili vstup do dospělosti. Věk aktérů i proces formace zde nejlépe vystihuje pojem dospívající dospělí.

ke kolektivní identitě určité komunity, vůči níž cítí silný a dlouhodobý pocit závazku, odpovědnosti a loajality. Druhý typ dobrovolníka se naopak vyznačuje větší mírou sebestřednosti, svobodnější dynamikou daného zapojení a pragmatickou sebereflexí. Respondenti tohoto výzkumu čerpají z obou typů a reflexivně vytvářejí vlastní, osobitý styl, jako doplnění svého životního příběhu a identity.

Teoretický rámec: identita, komunita a vynořující se dospělost

Definování identity

Navazuji na učení psychologa Erika Eriksona, který definuje identitu jako psychosociální proces, v němž jedinec prochází různými stupni poznání vlastního já a utváří ho tak v interakci se svým okolím (Erikson 1968). Identita tedy není atribut, jež si jedinec vytvoří pouze skrze vlastní vnitřní monolog, nýbrž se jedná o proces vzájemného ovlivňování jedince a daného sociálního kontextu. Ukotvení vlastní identity pak hraje zcela zásadní roli na cestě do dospělosti, protože s dospělostí je spojováno přijetí odpovědnosti za zásadní životní rozhodnutí. Jedinec s nezformovanou identitou těchto rozhodnutí není schopen a často je odkládá (ibid.: 156–157). Zjednodušeně řečeno, identita je povědomí o tom, kdo jsem jako individualita a jaká je má hodnota pro společnost, přičemž sociálněinteraktivní proces ukotvení této identity je zásadní pro *pohyb* do dalších životních fází (Sokol 2009).

Transformace konceptu identity v éře reflexivní modernizace

Pohledem reflexivní modernizace se nacházíme v době, kdy jsme (minimálně v kontextu vyspělé a ekonomicky prosperující části světa) svědky konce tak zvaných velkých vyprávění a na člověka se čím dál méně díváme jako na bytost, ježž identita a životní trajektorie vychází z určující tradice minulosti a směřuje k předvídatelné budoucnosti (Giddens 2010). Tento proces, částečně vycházející z nárůstu mobility a anonymity v ekonomicky vyspělých částech světa, vede k transformaci porozumění konceptu identity z tradiční, připsané a nezpochybnitelné k identitě individualizované, za níž sami neseme odpovědnost (Bauman 1997). Právě v této naznačené odpovědnosti jedince za tvorbu vlastní identity můžeme pozorovat hlubší, strukturální tlaky ovlivňující rozvoj identity každého z nás. Postmoderní sociální struktury totiž vyžadují od aktérů osobní autonomii a autenticitu a přestávají jedinci nabízet zřetelné a dostupné identitární modely.

Podle Ulricha Becka se tento proces rozkladu tradičních způsobů života, pevných struktur třídní společnosti, a především jistot souvisejících s individuální identitou, nastartovaný technologickým pokrokem a společenskými změnami moderní industriální éry, odráží v samotném životním stylu členů společnosti a jejich vnímání svobody (Beck 1992). Tato nová podoba svobody jednotlivých členů vyspělých společností s sebou tím pádem nese zřetelné úskalí: ve věcech vypořádávání se s vlastní existenční i existenciální nouzí jsou její nositelé do značné míry odkázáni sami na sebe (ibid.: 153). Jedinec sám se tedy stává tvůrcem vlastní identity i odpovědným strůjcem její krize (Bernard 2008). V éře reflexivní modernizace se tak dostává do obtížné situace, kdy se konstrukce a redefinice identity na jedné straně jeví jako nutná volba, na straně druhé mu ale společnost pro tuto redefinici neposkytuje vhodné podmínky (Holubová 2016).

I bez ohledu na modernizační tlaky je období explorační identity doprovázeno pocity zmatení, úzkosti a pochybností, jež se zmírňují či vymizí až s jejím postupným ukotvením (Schwartz et al. 2013: 104). Pokud sociální kontext reflexivní modernizace tyto negativní projevy spíše prohlubuje a komplikuje ukotvení identity, je na místě hledat a zkoumat cesty, které mohou jedinci využít k její zdárné exploraci. Ukotvení identity je totiž zásadní nejen pro další psychologický vývoj jedince, ale také pro posilování aktivní role jedince v občanské společnosti (Sokol 2009). Na poli zkoumání lidské identity není žádnou novinkou, že sebepojetí, jež jedinci zajišťuje ontologické bezpečí, se tvoří a reflexivně přizpůsobuje ve vzájemném dialogu s druhými a není tedy izolovaným procesem (Jenkins 2000). Pro občanský sektor může tedy být přínosné dále rozkrývat, do jaké míry mladí dobrovolníci tyto dialogické procesy využívají k prohloubení jedinečnosti vlastní internalizované identity, nebo se – vzdor modernizačním trendům – pokoušejí stát součástí identity externí, sdílené s ostatními.

Dobrovolnictví a komunity z perspektivy Social Cure

Dobrovolnictví vymezují jako dobrovolnou a neplacenou individuální činnost se společenským přesahem, kterou lze coby sociální konstrukt zkoumat pouze v určitém sociálním kontextu (Essen 2014). V kontextu formování identity mladého jedince nahlížíme dobrovolnictví jako aktivitu, jež člověku umožňuje zachovat i manifestovat svou individualitu, zkoumat vlastní hodnoty a hranice a vstupovat jako aktivní občan do veřejného prostoru (ibid.: 317). Mladí dobrovolníci tak mohou skrze činnost v dané komunitě, jejíž sdílenou identitu nějakým způsobem přijmou a včlenění do své vlastní, vystoupit z většinové anonymity jako autentická a formovaná osobnost (ibid.: 329).

Komunitou rozumíme společenství lidí, jež tmelí společný zájem a určitá morální kultura a jehož existence je určována kvalitou vztahů mezi jeho členy i mezi ním a jeho okolím (Frič – Vávra 2012: 17). Jedná se v tomto smyslu o „plnohodnotný sociální útvar, který nejenže poskytuje svým členům sociální oporu a uschopňuje je k tomu, aby mohli žít lépe, ale také vytváří prostor pro jejich humánní emancipaci, dává jim možnost, aby se sami mohli stát lepšími sousedy, přáteli a občany“ (ibid.: 19). V realizovaném výzkumu jsem se zaměřil na komunity dobrovolnické, kde právě dobrovolnická činnost upevňuje sociální soudržnost komunity, která kromě generování příležitostí pro dobrovolnictví může produkovat i kolektivní identitu, jež v jejích nositelích stimuluje pocit sounáležitosti a oddanosti vůči celku (ibid.: 30). V kvalitativních šetřeních můžeme pozorovat zřetelnou potřebu mladých dobrovolníků obohatit svou identitu o sdílený, sociální rozměr, a to nejen při konkrétních dobrovolnických aktivitách, ale i skrze pěstování vztahu s organizací, tedy mimo činnost samotnou. Lze tedy tvrdit, že přijetí dobrovolnické role a vytvoření této identity posléze napomáhá i celkové spokojenosti dobrovolníka a prohloubení jeho pouta s organizací (Marta – Pozzi 2008: 43).

Tendenci dobrovolníků vyhledávat komunitní společenství se dlouhodobě zabývá dvojice výzkumníků Debra Grayová a Clifford Stevenson, kteří pracují s konceptem *Social Cure*, tedy jakýmsi podpůrným rozměrem kolektivní identity (směrem k jednotlivcům i komunitě jako celku). V českém jazyce lze tento koncept volně přeložit jako *zvyšování kvality života jednotlivce skrze participaci na společenstvích*, přičemž ústřední roli zde hraje kolektivní identita coby zdroj psychologické podpory jedince a posílení jeho sebeuvědomění.² Jde o specifický úhel pohledu, který se na identitu dívá jako na vzájemně formativní vztah jedince a určitého společenství (v tomto případě dobrovolnického), kterého je jedinec součástí a jehož prostřednictvím získává cenné životní zkušenosti (Gray – Stevenson 2019).

Dle šetření v rámci konceptu *Social Cure* může mezi dobrovolníky z různých organizací osvojení kolektivní identity zvýšit schopnost reagovat na stresové situace, sehrát důležitou kotvící úlohu při epizodách životní tranzice, pozitivně ovlivnit schopnost transformace sociální reality, motivovat k další aktivitě a získat nové sociální vazby, jež mají kromě komunitního aspektu i přesah coby cenná transverzální dovednost (Gray – Stevenson 2019: 345–347). Na tato zjištění navazoval kombinovaný výzkum (53 hloubkových rozhovorů

² Pro lepší přehlednost textu ponechávám pojem v anglickém originále.

a 619 respondentů dotazníkového šetření), jenž podpořil tezi, že dobrovolnické komunity pomáhají vytvořit vztahový kontext, ve kterém mohou jedinci budovat a udržovat vlastní smysluplné identity a ve stejný moment se identifikovat s širší identitou v tomto společenství sdílenou (Bowe et al. 2020: 1530). Dobrovolnictví v komunitě tak dle těchto závěrů poskytuje participantům pocit bezpečí a resilience vůči potenciálním životním strastem či obtížným situacím a zároveň v nich posiluje vztah ke kolektivní identitě, k jejíž kontinuitě svou participací vědomě přispívají (ibid.: 1527).

Tato kolektivní identita má posilovat mezi dobrovolníky pocity komunitní sounáležitosti a *wellbeingu* a dokonce zvýšit pravděpodobnost jejich pokračujícího dobrovolnického angažmá. Dlouhodobější zapojení do dobrovolnické činnosti zde přitom jednoduše znamená to, že dobrovolník se chce s touto komunitou nadále sociálně identifikovat a být její součástí. Zapojení do těchto společenství může být tedy důsledkem snahy mladých dobrovolníků odpovědět si na otázku: „Kdo jsem? Jaké je mé místo ve světě?“, jež se během formování identity s blížící se dospělostí objevují (McAdams – Josselson – Lieblich 2006: 4).

Dobrovolníci ve věku vynořující se dospělosti

Jak dnes odborně definovat mladého člověka? V sociologicko-psychologických kruzích je v posledních 20 letech vášnivě diskutována teorie takzvané vynořující se dospělosti, jež mluví o specifickém období života zhruba mezi 18–30 lety, které charakterizuje individualistická orientace mladého člověka na sebe samého, soustavný pocit nejistoty a nestability, reflexivní zkoumání své identity či ambivalentní stav svobodného vykořenění a deziluze z přemíry možností (Arnett 2014). Dle jejího autora Jeffreyho Arnetta jsme tedy svědky formování nové životní etapy, jež se začala objevovat zejména v industrializovaných a ekonomicky prosperujících zemích, kde lidé po nabytí zákonné plnoletosti často cítí potřebu dále zkoumat vlastní identitu a hledat své místo ve světě, byť jsou už z pohledu státního zřízení považováni za plnoleté a plně odpovědné občany (Arnett 2000). Těší se vysoké míře svobody a nezávislosti na rodičích či institucích a zároveň odkládají stěžejní životní rozhodnutí, která by tuto svobodu narušila a vytvářela trvalejší pouto zodpovědnosti, a to především v otázce založení rodiny, dlouhodobého profesního ukotvení či manželského svazku.

Charakteristiku vynořující se dospělosti lze zjednodušeně shrnout do 5 bodů: *Hledání vlastní identity; Nestabilita; Orientace na sebe; Pocit přechodnosti*³

³ *Přechodnost* zde vyjadřuje obtížnou uchopitelnost životní fáze mezi adolescencí a dospělostí.

a *Neohraničené možnosti* (Arnett 2014: 8). Jedním z klíčových prvků, jež těmito charakteristickými body v různé míře prorůstá, je odchod z domova a *vykořeneň* z dosavadního rezidenčního místa. To ve vztahu k formování identity není pouze vnitřně osvobozující, ale také transformativní zážitek, nabádající jedince k introspektivnímu sebepoznání a reflexivnímu ujasňování vlastního sebepečetí i životních hodnot (ibid.: 205). V dynamickém světě, kde dochází k rozbíjení svázanosti jedince se zvykovými a lokálními kontexty, se dobrovolnictví nabízí jako přenosnější atribut, jež může při rezidenčních změnách v životě dobrovolníka spoluutvářet jeho reflexivně formující identitu (Hustinx – Lammertyn 2000). Tato svobodně přenosná dobrovolnická identita pak může sehrát klíčovou roli při zapojení do dobrovolnických komunit, zefektivnit začlenění do místních sociokulturních struktur a saturovat touhu po obohacení sebepečetí o jakousi širší, kolektivní identitu. Hustinx a Lammertyn dále argumentují, že dobrovolnictví stimuluje a akceleruje reflexivní přístup k tvorbě vlastní identity, zvyšuje jistotu a odhodlání k významným životním rozhodnutím a pomáhá tvořit bezpečnější prostor pro ozkoušení nejistého prostředí, například při zmíněných rezidenčních změnách.

Výzkumný přístup a metody výzkumu

Ohniskem výzkumu jsou reflexivní konstrukce identity respondentů, konkrétně to, jakou roli při jejím utváření a reflektování hraje dobrovolnictví v komunitách. Položil jsem si proto následující otázky: Jak mladí dobrovolníci vnímají komunity a jaké rozdílnosti v jejich interpretacích můžeme hledat? Jaké vzorce identifikace s komunitou lze v jejich narativěch rozlišit? Jak se vyprávění o dobrovolnické komunitě vztahuje k jejich biografii? Je aspekt komunity v dobrovolnictví pro mladé lidi klíčový, nebo se jedná spíše o rozšíření konceptu reflexivního dobrovolnictví o rozměr kolektivně-tradiční komunity?

Jako vhodnou výzkumnou strategii pro vypořádání se s těmito otázkami jsem zvolil kombinaci biografického výzkumu a sociologického romantismu.

Biografický výzkum

Vyprávění životních příběhů je pro období pozdní modernity klíčový nástroj, pomocí něhož se jedinec snaží reflexivně budovat ontologickou jistotu, smysl svého života a osobitou životní strategii (Giddens 1991). Metoda biografických rozhovorů nám umožňuje tyto životní příběhy respondentů čist, odkrývat v nich příčinné mechanismy životních událostí, analyzovat subjektivní významy

těchto zkušeností a vytvářet jejich komplexní a analyzovatelný obraz (Erel 2007). Je nutné počítat s tím, že obraz prožitého života se během retrospektivního vyprávění přetváří a mění. Při tvorbě příběhu dochází k momentům *fikcionalizace* důsledkem nevyhnutelnosti selekce a interpretace významných životních událostí respondentem. Vzhledem k nejednoznačné povaze života jako takového tudíž nelze docílit stoprocentní faktuality a objektivity, protože do výzkumného procesu vstupují jak fikcionalizace respondenta, tak zkušenosti tazatele (Erel 2007).

Hledal jsem tedy významy, odlišnosti a interpretace obsažené v autobiografických příbězích různých lidí a skupin v rámci konkrétní generace (Dudová – Hašková 2014). Vycházel jsem z pozice, že biografický rozhovor nemá za úkol zrcadlit objektivní realitu, ale být interakcí, při níž oba účastníci „konstruují narativní verze sociálního světa“ (Dudová 2011: 3). Výzkumník sice tímto přístupem nezíská objektivní informace o životní dráze dospívajících dospělých dobrovolníků, vytváří ale prostor pro nové vědění a interpretace.

Sociologický romantismus

S metodou biografických rozhovorů, kdy respondenti dostanou co nejobsáhlejší prostor pro své výpovědi, se nabízelo zkombinovat postoj *sociologického romantika*. Vycházel jsem z přiznané pozice empaticky naslouchajícího tazatele, jenž přistupuje k respondentovi jako k aktivnímu zdroji vědění (Qu – Dumay 2011). Badatel tak staví autentičnost respondentovy zkušenosti na pomyslný piedestal, ze kterého se snaží dohlédnout za hranice klasických výzkumných paradigmat a odhalit reálnou životní zkušenost v rámci komplexní sociální reality (ibid.: 241–242). Tento přístup vychází z touhy po zaznamenání příběhů respondentů v jejich co nejsyrovější podobě za účelem jejich maximální autenticity (Silverman 1989: 216). Sociologický romantismus se v mém případě promítá primárně do fáze vedení rozhovorů a následné interpretace a vyvozování závěrů.

Respondenti se v rozhovorech noří do své vlastní minulosti, zpětně ji interpretují a nacházejí tak ve své životní dráze nové existenciální významy a pocit smyslu. Pro tyto hluboké výpovědi jsem nastavoval přátelské a bezpečné pole, kde s respondenty používáme tykání, jež umožňuje co nejvolnější a nejvíce přirozenější průchod biografickému narativu. Důraz byl kladen na upřímnost mezilidské interakce, vybudování důvěry a určitého závazku mezi výzkumníkem a respondentem, jenž má v tomto případě i formalizovanou podobu informovaného souhlasu o směřování a výstupech výzkumu s možností diskuse o dalších krocích nakládání s nasbíranými daty. Během biografického rozhovoru je

z pozice sociologického romantika zásadní být přirozeně interaktivní a usilovat o to, aby se rozhovor maximálně blížil opravdové a empatické lidské konverzaci (Alvesson 2003: 16). Výsledkem jsou vysoce upřímné a realistické výpovědi, které vznikly díky respektujícímu prostoru a možnosti respondentů vyjádřit své autentické pohledy a pocity.

Základní romantické principy vedení rozhovorů spočívají v částečném upožadění profesní individuality skrze empatii a otevřenost vzájemného dialogu, povzbuzení autenticity respondenta a minimalizaci normativního výzkumného tlaku pomocí upřímného a důvěryhodného vystupování (Alvesson 2003: 15). Biografické rozhovory jsou z této romantické perspektivy jakýmiisi ponory do mysli respondenta, jež dávají průchod jeho subjektivním přesvědčením a významům (Melles 2005: 22). Smyslem ale není pouze shromažďovat tyto subjektivní interpretace, ale zkoumat onen proces vzniku. Při formulování závěrů mě tedy z pozice výzkumníka zajímal i kontext jednotlivých výroků a interpretací, například co jim předchází, co následuje či jaká cesta k nim během rozhovoru vedla.

Romantická perspektiva a následná interpretace sesbíraných dat pak spočívá především v hledání určitého ideálu. Je to pokus o intelektuální vykojení ze zajetých paradigmat a snaha nastínit na základě autentických a od emocí neoproštěných výpovědí nějaká idealizovaná východiska pro současné mladé dobrovolníky, ale i organizace či komunity, jež jim dobrovolnickou zkušenost v tomto věku zprostředkovávají. Výsledek může být chápán jako zpřístupnění laické, byť potenciálně idealizované, perspektivy aktéra, očištěné od dosavadních zjištění a statistických stereotypů.

Výzkumný postup

Sběr dat měl podobu série biografických rozhovorů a jedné navazující focus group, což umožnilo kombinovat hloubkové narativní výpovědi s návaznou disputací respondentů mezi sebou navzájem. Výzkumný vzorek sestával z 6 mladých lidí ve věku 18–30 let, kteří vykonávají dobrovolnickou činnost. Tito respondenti byli vybráni napříč druhově rozmanitým spektrem dobrovolnických aktivit s jednotlivým prvkem komunitní zkušenosti. Komunitní prvek je zde vymezen jako působení dobrovolníka v rámci širšího profesního nebo dobrovolnického společenství. Nejedná se tedy primárně o zaměření na dobrovolnickou činnost pro komunitu ve smyslu příjemců určité lokální podpůrné služby. Typologicky lze pro výzkum zacílené dobrovolnické komunity označit jako *zájmové*, tedy společenství lidí, které spojuje společný zájem, „kteří jsou

sociálně nezávislí, participují na společných diskusích a rozhodování a sdílejí určité praktiky“ (Frič – Vávra 2012: 16).

respondent	věk	region	vzdělání	dobrovolnictví
1_Albert	21	Praha	VŠ, společenské vědy	sociální, vzdělávací
2_Ben	26	Turnov–Praha	VŠ, technické/ společenské vědy	sociální, senioři
3_Claudia	27	Praha	VŠ, přírodní vědy	humanitární, pořadatelské, lidskoprávní
4_Daniel	26	Praha–Slaný	SOŠ, nástavba	kulturní
5_Erika	24	Sušice–Praha	VŠ, společenské vědy	sociální, vzdělávací
6_Frida	25	Brno	VŠ, společenské vědy	lidskoprávní, komunitní

Tabulka č. 1: Přehled respondentů

Výběr většiny respondentů probíhal prostřednictvím kontaktních osob působících v oblasti dobrovolnictví. V případě Alberta, Bena, Daniela a Eriky se jednalo o koordinátorky dobrovolníků velkých profesionálních organizací i menšího kulturního subjektu s dobrovolnictvím jako doplňkovou aktivitou. S ohledem na zvýšení pestrosti vzorku byla posléze vybrána respondentka Claudia, a to na základě osobního angažmá výzkumníka v dobrovolnické iniciativě, kde byla Claudia aktivní. Respondentka Frida byla doplněna na doporučení Alberta. Všichni respondenti se dobrovolnictví věnovali v různé míře minimálně tři roky.

Biografické rozhovory rámovala čtyři základní témata, jmenovitě dobrovolnictví, dospělost, komunita a identita. Ke každému z témat příslušely orientační podotázky, které pomohly obsah rozhovorů místy korigovat tak, aby se respondent při svém volném vyprávění příliš neodchýlil od oblastí zájmu výzkumu. Úvodní otázka směřovala k období, které dobrovolnickou zkušenost předcházelo, a vedla respondenta k tomu, aby se ponořil do vyprávění svého životního příběhu a nezačínal v přílišném sejetí výzkumné struktury. Od životních témat dotýkajících se například studií, volného času, přátelství, rodiny či práce docházelo k přirozeným přemostěním ke zkušenostem s dobrovolnickou činností. Celému aktu sběru dat předcházelo seznámení s hlavním cílem výzkumu, tedy zkoumáním rozměru dobrovolnických komunit jako prostředí formujícího identitu jedince v období vynořující se dospělosti a hledání odpovědi na to, jak dnešní dospívající dospělí reflektují proces formování své identity v kontextu těchto komunit.

Na rozhovory volně navázala fokusní skupina, jejímž cílem bylo ve společné interakci rozvinout některé klíčové a napříč rozhovory se vyskytující motivy. Těmi byly například propojenost dobrovolnictví se signifikantními momenty či osobami během dospívání, zvnitřnění činnosti v komunitě jako součásti vlastního *já* či uchopení dospělosti ve smyslu nalezení svého místa ve světě. Již se tedy nejednalo o formát biografického vyprávění, nýbrž o strukturovanější skupinové diskuse. I zde došlo k vytyčení orientačních témat a podotázek vycházejících ze základních témat rozhovorů.

Výstupy a zjištění

Respondenti sdílí tři základní společné rysy, na základě kterých byli pro rozhovory vybráni. Těmi jsou věk (18–30 let), dobrovolnická činnost a komunitní zkušenost. Rodinné a rezidenční zázemí či profesní, studijní a zájmová profilace byly napříč respondenty velmi rozmanité. Přes vyrůstání na vesnici po Brno či Prahu, od vyučnického listu až po vysokoškolské diplomy. I proto bylo nesmírně zajímavé v těchto rozličných profilech nacházet styčné body, jež byly kromě individuálních biografických rozhovorů nasvíceny i při společné diskusi ve fokusní skupině.⁴

Život jako soustava milníků, nikoliv trajektorie

Jak se vyprávění o dobrovolnictví v komunitách vztahuje k biografii respondentů? Zprv, reflexe životní dráhy respondentů se neprojevuje jako časová linka, ale jako souslednost zlomů či křižovatek. Obecně máme tendenci nad životem uvažovat jako o určité trajektorii, setrvalém evolučním pohybu, jenž nám koreluje s vnímáním plynutí času. V případech zpětného ohlédnutí respondentů je ale životní příběh rekonstruován spíše skrze jakési záchytné body, zlomové momenty či důležitá rozhodnutí. Tyto *milníky* respondenti zpětně interpretují jako okamžik či situaci, díky níž nabral jejich život odlišný směr nebo své dosavadní směřování obohatil o novou hodnotu. Nejčastěji jsou milníky popisovány právě v souvislosti s dobrovolnickou činností, jež může figurovat jako zlomový spouštěč, jindy na tento milník činnost naopak navazuje či z něj vzniká:

⁴ V každé z pěti kategorií výstupů se objevují konkrétní příklady a citace. Tyto příklady jsou pouze zástupci těch nejčtenějších a významově nejrelevantnějších analytických interpretací autora. Citace jsou citlivě editovány pro lepší čtivost a porozumění, u každého respondenta je ale zanechán jeho/její osobitý styl. Zde použítá jména jsou samozřejmě pseudonymy.

BEN: Já jsem nevěděl, kde jsem, vybil se mi mobil ve 3 ráno a šel jsem po autobusových zastávkách zpátky ... a vrátil jsem se domů v půl 7. ... Já si pamatuju jenom moment, že jsem se probudil, venku svítilo slunce a podíval jsem se z okna na to britský předměstí a cejtíl jsem se hrozně svobodnej ... a ten pocit byl hřejivej, že si to pamatuju do dneška. ... V ten moment jsem se rozhodl pro to, že až se vrátím, tak bych chtěl začít dělat dobrovolníka. A vzniklo to tak, že mě spousta věcí nedávalo smysl, hraní na počítači mě v tu dobu nebavilo, hrál jsem na kytaru, ale bylo to takový osamělý. Když člověk hraje s partou, tak je to přece mnohem lepší zážitek. ... A najednou jsem si uvědomil, že bych chtěl něco dělat. A úplně si pamatuju ten moment, kdy jsem si říkal, tyjo, já bych mohl dělat dobrovolníka. Já vůbec nevím, kde se to jako vzalo, protože nikdo z mého okolí nedělal dobrovolníka, ale já jsem si říkal, že bych chtěl hrozně pomáhat lidem. ... Našel jsem si web a zjistil, ty jo, ono toho vlastně existuje hrozně moc, pro mě to bylo objevení Ameriky. Vůbec to byl pro mě nový svět, a hrozně mě to nadchlo a tehdy jsem si řekl, že až se vrátím, tak budu dělat dobrovolníka.

ERIKA: Myslím, že tam ještě chybí 1 vztah, kterej nebyl úplně zdravej. A nesl celkově takovej jako negativní náboj a ten mě vlastně přivedl k tomu, že bych se chtěla trošku změnit. A potom jsem se vlastně rozhodla, že budu tím dobrovolníkem. ... Takže tam mohla bejt nějaká jako pohnutka svědomí, že jsem chtěla ten svůj čas věnovat teda něčemu jako smysluplnýmu.

Zatímco Ben a Erika zde vykreslují důležité milníky, jež v jejich případech fungovaly jako spouštěč dobrovolnictví, Frida popisuje milník, který byl dobrovolnictvím naopak iniciován.

FRIDA: Mně ten tábor přijde extrémně smysluplněj v tom, jak to prostě nejsou děti, který by mohly mít normální tábor. ... A mně osobně to taky strašně moc dává.

VÝZKUMNÍK: A co ti dává? Je to něco, co si třeba ještě nezmiňovala?

FRIDA: Řekla bych, že mi to dalo nové vztahy s hrozně moc fajn lidma a to, že si zase člověk trošičku prioritizoval některé věci. Že je potřeba se prostě snažit díky tomu, co jsem dostala, že jsem zdravá, že mi byla dána nějaká inteligence. A snažit se s tím něco dělat, protože jiní třeba tohle štěstí nemají.

Společnou charakteristikou milníků, jež nějak souvisely s dobrovolnickou činností, je změna přemýšlení o vlastním hodnotovém nastavení a identitě. Před milníkem mám určitý pohled na svět, po něm se mi tento pohled mění a v něčem

mě obohacuje. Tímto obohacujícím prvkem je buď dobrovolnictví samo o sobě, nebo nás naopak k nějakému obohacení dovede. Jinými slovy, dobrovolnictví nás buď k životnímu milníku dovede, nebo se naopak do našeho života skrze milník dostane.

Příznačné pro tyto milníky bylo, že o nich respondenti vyprávěli bez výzkumníkovy popudu. Téma životních zlomů nebylo ve struktuře individuálních rozhovorů účelově vyhledáváno, ale respondenti na něj v různé míře ve svých vyprávěních naráželi.

Žít bez komunit? Nepředstavitelné!

Jak dobrovolníci vnímali zapojení do komunit a jaké vzorce identifikace s komunitou se dají v jejich narativech rozlišit? Působení v komunitách, spojené s dobrovolnickou činností, je vnímáno jako prvek sebepotvrzení identity. Neúčast v těchto společenstvích se pro respondenty jednohlasně jeví jako nepředstavitelný životní model. Participace v komunitách má přitom povahu jakési dočasné kotvy. To znamená, že si dobrovolník k určitému společenství vytvoří pevný a provázaný vztah s vlastní identitou, nikoliv ale v trvalé a neměnné podobě. Tato ukotvující propojení s komunitami mívají dočasnou povahu, dokud participace v té či oné komunitě dobrovolníkovi přináší pocit *smyslu*. Na následujících příkladech ilustruji tři nalezené vzorce identifikace s komunitou.

Komunita jako prostředek k ukotvení své identity (Albert):

ALBERT: Součástí toho ukotvení, nebo toho bytí sám sebou, bylo i nalezení se v nějaké roli v těch společenstvích, nebo vlastně v komunitách, protože člověk je bytost sociální, a aby mohl být sám sebou, tak potřebuje být vlastně součástí nějakého společenství, kde to může projevit. To bytí sám sebou. A to přišlo vlastně přes ten sbor, to byla asi první skupina, ve které jsem se kdy pohyboval, kde jsem našel velice silnou roli, která zároveň byla přijata tím okolím pozitivně a de facto automaticky, že to tak má být. V tom zapasování vlastně došlo k tomu, že tam něco zaklaplo a byl to takový pocit uvědomění, jako že tohle je ono.

Sounáležitost a aktivity v komunitě jako nadstavba dobrovolnické činnosti (Erika):

ERIKA: Ještě jsem chodila do toho nízkoprahového klubu a potom tam byly ty různé aktivity pro dobrovolníky, takže jsme měli třeba prohlídku Pragulic, to bylo super. Různý večírky a setkání dobrovolníků. To bylo vždycky takový příjemný, byl to

hezkej kolektiv zajímavějších lidí, který se takhle setkávali. ... Chtěla jsem potkat nějaký nový lidi a zároveň si třeba popovídat s někým, co dělá taky tu dobrovolnickou činnost. Jsme si vždycky předali nějaký poznatky, rady a tipy.

Utváření komunity jako prostředek seberealizace (Claudia):

CLAUDIA: Bylo to jako strašně skvělý tadleta prostě jako mikro komunita světa, kde prostě fakulta byla pořád polepená nějakýma plakátama na nějakou další akci, kterou jsme připravovali. ... Mně na nich záleželo, já jsem věděla, že jsem mezi těma lidma a prostě se můžu bavit a vidět, jak se baví s jinýma lidma a jak si to strašně užívají. A byla jsem strašně ráda, že se ty lidi baví a poznávají a nejvíc jsem byla happy vlastně z tohohle, že prostě vidím, že ty lidi jsou happy.

Albert, Erika i Claudia (a v jisté míře všichni ostatní) reflektují působení v dobrovolnických komunitách jako formativní zkušenost s možností seberealizace a objevování nového. Ve všech případech zde hovoří o komunitách, kterých již nejsou součástí. Při biografickém vyprávění jim ale přikládají velký, místy až emotivní význam. Zakotvení v komunitě se tu zakládá na vztazích s ostatními, dobrovolnické aktivity hrají pouze mediační úlohu.

Rozdíly tu samozřejmě jsou. Claudia na rozdíl od ostatních komunity aktivně vytvářela, byla v jistém smyslu jejich (spolu)tvůrkyní, což pro ni i při zpětném ohlédnutí funguje jako zdroj pozitivní energie. Tvorba komunity je pro ni přijatelnou výzvou. Albert i Erika se naopak zapojili do komunit již pevně ustavených. Nicméně zatímco Albert přikládá komunitě zásadní význam ve vztahu k formování své identity, pro Eriku je prvek komunity důležitý spíše v rovině jakéhosi bezpečného přístavu, pro který je určující „teď a tady“ (respektive „tehdy a tam“), bez nutnosti definovat si v tomto kolektivu specifickou roli.

Užitek? Ne. Smysl!

Zjištění, že dobrovolnická činnost dává jejím vykonavatelům smysl, by asi ničím objevené samo o sobě nebylo. Zajímavé to začíná být teprve v momentě, kdy se při diskusích o dobrovolnické motivaci a *smyslu* dostáváme k tématu hledání hranice, co za dobrovolnictví ještě respondenti považují a co již ne. Povaha smyslu totiž utváří tuto dělicí čáru mezi dobrovolnictvím a běžnou přátelskou či rodinnou výpomocí. Smysl je zde nalézán v propojení s vyšším dobrem a širším hodnotovým celkem. Zde si vypůjčím příklad z realizované fokusní skupiny: „Pokud své sousedce vynesu odpadky, řadím tuto činnost do jiné,

méně dobrovolnické kategorie, než když uklídím skládku společnými silami s dalšími podobně smýšlejícími lidmi a pod záštitou iniciativy, jež je v této oblasti dlouhodobě veřejně aktivní“ (parafráze společné debaty). Dobrovolnictví, jak ho vnímají respondenti, může být i individuální a nárazová činnost v rámci neformální iniciativy s pouze mírným, lokálním dopadem. Rozlišujícím prvkem mezi přátelskou výpomocí a dobrovolnickou činností je zde nicméně *přesah* činnosti, vyšší smysl, jaký respondenti u nahodilé sousedské pomoci nevnímají.

V hovorech se objevovala pojmenování jako „vyšší užitek“ či „nezištné dobro“. Pokud jsou tyto přesahy a osobní přesvědčení o smyslu činnosti vyčerpány, motivace slábne či mizí. Někde je tato motivace více vrozená ve smyslu přejímání určitých hodnotových konceptů skrze rodinu či náboženství. Ani v těchto případech ale není smysl cosi bezedného a neměnného a může se měnit stejně tak, jak se mění mladý člověk ve formativních letech svého života.

Smysl dobrovolnictví je zde dvojitý povahy. V té první je nejčastěji spojován s aktivním využitím vlastního potenciálu pro budování lepšího světa a pomoc svému okolí:

FRIDA: Věřím, že v každém z nás je vlastně zakopáno spousta darů a talentů. To, co nám třeba jde a baví nás a čím můžeme být prospěšní pro druhé. To jsem myslela tím potenciálem. Vlastně to můžeme využít pro to, aby ten svět byl hezčí. ... Ve chvíli, když to budem dělat, tak vlastně budeme i šťastnější a vlastně takový spokojení a naplněnější v tom životě.

CLAUDIA: [vysvětlení komunikace s organizátorem dobrovolnických aktivit během pandemie COVID-19] Já jsem mu prostě napsala jednou nebo dvakrát a pak už jsem se na to vykašlala, ale pak udělal na podzim ten větší open call na dobrovolníky a v ten moment jsem byla jako fakt namotivovaná mu psát do té doby, dokud se tam nedostanu, protože jsem fakt měla potřebu během tohohle průseru, do kterého se celý svět dostal, nějakým způsobem pomoci.

Ve druhém, méně častém případě, zde smysl dobrovolnictví vychází z individuální identity každého člověka. Jeho zvnitřnění je zde vnímáno jako prerekvizita k tomu, zda se do nějaké dobrovolnické aktivity vůbec pouštět:

ALBERT: Podle mě to, co spojuje u toho dobrovolnictví, je vnitřní charakter každé osoby. Protože člověk, který prostě není přesvědčen o tom, že to má smysl, tak to dělat nebude.

To je vyzdvíženo i ve fokusní skupině, kde se objevuje většinová nevole k tomu, aby bylo dobrovolnictví nějak více systémově implementováno, protože bez vnitřního smyslu by ta činnost ztratila význam.

Dobrovolnictví jako zdroj resilience

Dobrovolnictví v komunitách je v příbězích interpretováno jako zdroj energie, nových impulsů a jakéhosi testovacího prostoru pro vykročení z komfortní zóny. Následující příklady ukazují, že respondenti dobrovolnické činnosti přisuzují zlepšení svého zdravotního stavu, práce se stresem či sebereflexe, vedoucí k solidaritě jako zdroji zpětné energie:

BEN: Oni mě šli prosit, prej ‘potřebujeme terénní pracovníky, nemáme lidi, teď někdo odpadl, my nemáme, sociální pracovníky. Půjdeš s náma do toho i přesto, že budeš teď pár měsíců zavřenej tady v tom domě?’ A já jo, jdem do toho. ... Paradoxně mi to trošku ulevilo v tom, že mi to osekalo úplně všechno ostatní, že jediný, co jsem dělal, bylo tohle a mně se hrozně zlepšil zdravotní stav. Akorát to bylo stresující. Všichni chtěli umřít a tak (smích). Jako zní to divně, ale mě to hrozně pomohlo.

ALBERT: [v rámci fokusní skupiny v reakci na Claudii a téma stresu při dobrovolnictví] Teď se mi v hlavě rozsvítila žárovka. Já se s tím stresem učím pracovat tak, že se učím umět selhávat. Prostě když se něco nepovede, tak se to snažím přijímat a prostě to brát jako, nevím, že jsem to pokazil. A to je pro mě novinka. A to mi vlastně pomáhá se vypořádat se stresem.

FRIDA: Tady bych to možná propojila s tím dobrovolničením, že pomáhá se aspoň trochu snažit ne tu situaci nebo problém prostě potlačovat a kašlat sama na sebe, ale spíš jako se snažit vyjít ze sebe a zaměřit se i na druhé. Prostě se rozhlédnout kolem sebe a říct si ‘teď bych možná mohla někomu pomoci, třeba někde dobrovolničit’, a takhle si myslím, že to není vyloženě útek, ale je to spíš něco, co nám pak může dát nadhled a pomůže nám se na tu naši situaci podívat trošku jinýma očima.

Prvek resilience ovšem selhává v případě, kdy se z činnosti začne pro dobrovolníka vytrácet její smysl. V některých případech je to označováno jako ztráta ideálů, jinde jako osobní vyhoření či vyhasnutí víry v pozitivní dopad činnosti. Dobrovolníci se vnímají jako resilientnější spíše směrem mimo rámec činnosti jako takové, protože při ztrátě smyslu dobrovolnictví opouštějí, nehledě na přesvědčení o své získané odolnosti.

Dobrovolnictví v období vynořující se dospělosti: reflexivita a komunitnost

Čím je komunitní rozměr dobrovolnictví pro mladé respondenty důležitý? Můžeme u mladých, reflexivních dobrovolníků pozorovat tradičnější prvky kolektivního stylu dobrovolnictví? Naši dobrovolníci mají sklon participovat na komunitě, ale ne nutně v trvalém a tradičním slova smyslu. Hledají tam spíše příležitost či prozkoumání něčeho nového. Zapojení v komunitě tedy nevnímají jako něco absolutního a jsou schopni pomyslnou kotvu své identity opět zvednout a posunout se někam dál. Otisk této dočasné komunitní identity v nich nicméně zůstává i po opuštění daného společenství a reflexivně se k němu vztahují.

Ve vyprávění respondentů ve věku vynořující se dospělosti dominují charakteristiky reflexivního dobrovolnictví. Na následujících případech chci ale demonstrovat řadu prvků dobrovolnictví kolektivního: tíhnutí ke kolektivní identitě a skupinové příslušnosti, vztažení se k dobrovolnictví jako nástroji potvrzení identity či dlouhodobou skupinovou integraci:

CLAUDIA: Já jsem zjistila, že mě jakoby baví dělat ty věci pro nějakou tu komunitu. ... Při těch sportovních aktivitách jsem vlastně poprvý zažila, že lidi sou hodný a fajn a milí měla jsem prostě v sobě potřebu to těm lidem vracet, že se tam cejtím dobře. Takže to byla taková první z motivací k tomu 'dělat něco navíc', že to chci vracet té komunitě. To, co ona mi vlastně dává, nějaký pocit sounáležitosti a toho bezpečného místa.

VÝZKUMNÍK: Jak dlouho už se takhle cejtíš, že ten život je nějakým způsobem takhle posazený a že je ti v tom dobře?

DANIEL: Od roku 2018 asi.

VÝZKUMNÍK: Což bylo to období maturity, jo? A proč jsi řekl zrovna 2018?

DANIEL: Nevím, asi že jsem začal bejt nějaký jako magor do kultury (smích).

...

Mě to tam baví. Vlastně si můžu zkouknout ty inscenace jako dobrovolník, můžu se vlastně jako zadarmo kouknout na tu divadelní hru. ... A když skončí nějaká inscenace, tak tam třeba kecáme spolu. Jsem v takový čtyřčlenný partě. Vlastně se scházíme občas. Od té doby se takhle vídáme, jsme v kontaktu, třeba si jdeme sednout na Střelecký ostrov a tam kecáme, nebo do planetária.

Závěr

Životní příběhy mladých dobrovolníků jsou prostoupeny symptomy reflexivní modernizace. Jejich biografie se zdá být bohatá na změny a nutnost se adaptovat a činit důležitá rozhodnutí dříve, než je dospělost plně završena. Dobrovolníci při reflexi popisují jakési milníky, významné a někdy až emotivní životní události či momenty uvědomění. Ty v některých případech sehrály roli spouštěče dobrovolnické činnosti, v jiných byly jejím důsledkem. Tak či onak vedly k reflexivní změně přemýšlení či přímo identity.

Specifickou úlohu na této dobrovolnické cestě životem plnily komunity a jejich formativní potenciál, ať už jako důležitý kotvící prvek v prostředí tekuté modernity plné nejistot, či jako prostředek seberealizace. Komunitám přikládali respondenti klíčovou úlohu a takřka si nedokázali představit, že by tento rozměr z jejich života vymizel. Čteme zde výrazné prvky kolektivního dobrovolnictví, jako jsou silná náklonnost ke komunitám, kolektivní identitě a skupinové příslušnosti či komunitě coby nástroji biografické stability a potvrzení identity. To se ve vyprávěních kloubí s prvky dobrovolnictví reflexivního v podobě reagování na nepředvídatelnost životní dráhy, delokalizovanost dobrovolnického závazku, svobodné nejistoty nebo využití činnosti k vyrovnání se s vlastní nejistotou (Hustinx – Lammertyn 2003). Kombinace těchto prvků zpravidla vyústila ve zvnitřnění dobrovolnické zkušenosti jako dočasné kotvy, jež i po skončení dobrovolnického angažmá zanechává v identitě dobrovolníka zřetelný otisk a povzbuzuje k dalším příležitostem a objevování.

Kombinace konceptů kolektivního a reflexivního dobrovolnictví a vynořující se dospělosti se ukazuje jako relevantní cesta kvalitativního výzkumu, která nám umožňuje zkoumat dobrovolnictví u mladých lidí z nových úhlů. Dobrovolnictví dává do pozice jakéhosi testovacího prostoru, jenž mladému člověku dodává energii posouvat se dál do dospělosti a je zdrojem naplnění a smyslu. Když se tento zdroj vyčerpá a z pohledu mladého dobrovolníka již není důvod v činnosti pokračovat, někdejší smysl se posléze otiskne do formující se identity a může dát životu nový směr.

Ondřej Hruběš absolvoval studia občanského sektoru na Fakultě humanitních studií UK, působil v organizaci Člověk v tísni a nyní řídí projekty ve Skautském institutu. Zároveň studuje doktorský program na své alma mater. Cílem jeho disertačního projektu je prozkoumat, jakou úlohu hraje dobrovolnická činnost ve formování identity současného mladého člověka a jeho vztahu ke komunitám.
Kontakt: hrubeson@gmail.com

Použitá literatura

- Alvesson, Mats. 2003. „Beyond Neopositivists, Romantics, and Localists. A Reflexive Approach to Interviews in Organizational Research: A Reflexive Approach to Interviews in Organizational Research.“ *The Academy of Management Review* 28, 2003, 1: 13–33.
- Arnett, Jeffrey J. 2014. *Emerging Adulthood. The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties*. Oxford: Oxford UP.
- Arnett, Jeffrey J. 2000. „Emerging Adulthood. A Theory of Development from the Late Teens through the Twenties.“ *American Psychologist* 55, 2000, 5: 469–480. Dostupné z <https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.5.469> [cit. 2023-12-07].
- Bauman, Zygmunt. 2020. *Tekutá modernita*. Praha: Portál.
- Bauman, Zygmunt. 1997. *Postmodernity and Its Discontents*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Bernard, Josef. 2008. „Osobní identita v diskurzu společnosti pozdní moderny.“ Pp. 120–135 in *Soudobá Sociologie II*. Praha: Karolinum.
- Bowe, Mhairi – Gray, Debra – Stevenson, Clifford – McNamara, Niamh – Wakefield, Juliet R. H. – Kellezi, Blerina – Wilson, Iain et al. 2020. „A Social Cure in the Community. A Mixed-method Exploration of the Role of Social Identity in the Experiences and Well-being of Community Volunteers.“ *European Journal of Social Psychology* 50, 2020, 7: 1523–1539. Dostupné z <https://doi.org/10.1002/ejsp.2706> [cit. 2023-12-15].
- Dudová, Radka. 2011. „Kvalitativní výzkum životních drah. Life stories a biografický výzkum.“ *Socioweb* 9, 2011, 11: 2–4.
- Dudová, Radka – Hašková, Hana. 2014. „Quantitative and Qualitative Approaches in Life Course Research.“ *Data and Research – SDA Info* 8, 2014, 1: 5–24. Dostupné z <https://doi.org/10.13060/23362391.2014.8.1.112> [cit. 2023-12-15].
- Erel, Umut. 2007. „Constructing Meaningful Lives. Biographical Methods in Research on Migrant Women.“ *Sociological Research Online* 12, 2007, 4: 35–48. Dostupné z <https://doi.org/10.5153/sro.1573> [cit. 2023-12-28].
- Erikson, Erik H. 1968. *Identity. Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton.
- Essen, Johan von. 2014. „On the Meaning of Volunteering. A Study of Worldviews in Everyday Life.“ *Foundations of Science* 21, 2014, 2: 315–333.
- Frič, Pavol – Vávra, Martin. 2012. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví: neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus. Neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus*. Praha: Agnes. Dostupné z <https://www.hest.cz/cdn/public/001140.pdf> [cit. 2023-12-08].
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gray, Debra – Stevenson, Clifford. 2019. „How Can ‘We’ Help?: Exploring the Role of Shared Social Identity in the Experiences and Benefits of Volunteering.“ *The Journal of Community and Applied Social Psychology* 30, 2019, 4: 341–353.
- Holubová, Kateřina. 2016. „Koncept identity na poli sociologické teorie.“ *AUC Philosophica et Historica* 2016, 2: 31–49. Dostupné z https://karolinum.cz/data/cascislo/5443/PheH_2_2016.pdf [cit. 2023-12-15].

- Hustinx, Lesley – Lammertyn, Frans. 2000. „Solidarity and Volunteering under a Reflexive-modern Sign. Towards a New Conceptual Framework.“ *ISTR's Conference Working Papers*, 2000, 2: 2–25. Baltimore, MD, USA: Johns Hopkins University.
- Hustinx, Lesley – Lammertyn, Frans. 2003. „Collective and Reflexive Styles of Volunteering. A Sociological Modernization Perspective.“ *VOLUNTAS, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14, 2003, 2: 167–187. Dostupné z <https://doi.org/10.1023/A:1023948027200> [cit. 2023-12-07].
- Jenkins, Richard. 2000. „Categorization: Identity, Social Process and Epistemology.“ *Current Sociology* 48, 2000, 3: 7–25. Dostupné z <https://doi.org/10.1177/0011392100048003003> [cit. 2023-12-15].
- Marta, Elena – Pozzi, Maura. 2008. „Young People and Volunteerism. A Model of Sustained Volunteerism During the Transition to Adulthood.“ *Journal of Adult Development* 15, 2008, 1: 35–46. Dostupné z <https://doi.org/10.1007/s10804-007-9033-4> [cit. 2023-12-28].
- McAdams, Dan P. – Josselson, Ruthellen – Lieblich, Amia. 2006. *Identity and Story. Creating Self in Narrative*. Washington: American Psychological Association.
- Melles, Gavin. 2005. „Beyond the Romantic Impulse for Authentic Data to Construction of Meaning in Interview-based Educational Research.“ *Qualitative Research Journal* 5, 2005, 2: 21–30.
- Schwartz, Seth J. – Zamboanga, Byron L. – Luyckx, Koen – Meca, Alan – Ritchie, Rachel A. 2013. „Identity in Emerging Adulthood.“ *Emerging Adulthood* 1, 2013, 2: 96–113. Dostupné z <https://doi.org/10.1177/2167696813479781> [cit. 2024-01-12].
- Silverman, David. 1989. „Six Rules of Qualitative Research. A Post-Romantic Argument – A Post-Romantic Argument.“ *Symbolic Interaction* 12, 1989, 2: 215–230.
- Sokol, Justin T. 2009. „Identity Development Throughout the Lifetime. An Examination of Eriksonian Theory.“ *Graduate Journal of Counseling Psychology* 1, 2009, 2: 138–148.
- Qu, Sandy Q. – Dumay, John. 2011. „The Qualitative Research Interview.“ *Qualitative Research in Accounting & Management* 8, 2011, 3: 238–264.